

## جمعیت؛ نگرانی دائمی اسرائیل

چکیده مقاله:

مسئله جمعیت و سیر تحولات آن در جامعه یهودی به ویژه در اسرائیل با توجه به شرایط خاص سیاسی-اجتماعی آن از ابتدای تشکیل تاکنون، مهمترین دغدغه زمامداران یهودی بوده است. در این مقاله برخی علل این نگرانی طی دو دهه اخیر مورد بررسی قرار گرفته به پاره‌ای سیاستهای رسمی به منظور مقابله با کاهش روند جمعیت یهودیان اشاره می‌شود. در خاتمه، نتایج عملی این سیاستها بر عمده ترین شاخصهای جمعیتی، با استفاده از آمار و ارقام مربوط به سالهای اخیر مورد نقد و ارزیابی قرار خواهد گرفت.

«جمعیت» یکی از مهمترین عواملی است که در برنامه‌ریزیهای توسعه اجتماعی - اقتصادی هر کشور نقش انکارناپذیری دارد. تغییرات جمعیتی بر زمینه‌های مختلف حیات اجتماعی، تولید، سیستم کشاورزی و... تأثیرات فراوانی می‌گذارد. تا اوایل این قرن در برنامه‌ریزیهای توسعه به این عامل مهم توجه چندانی نمی‌شد، اما طی دهه‌های اخیر آشکار شده که بدون در نظر گرفتن جمعیت - به ویژه پیش‌بینی رشد آن - اساساً امکان برنامه‌ریزیهای دقیق در سطح خرد و کلان برای آینده یک جامعه وجود ندارد. هر جامعه‌ای دارای قلمرو، منابع مالی، دانش و توان فنی و امکانات مشخص و محدودی است.

با توجه به این واقعیتهای چه میزان جمعیت برای یک جامعه متناسب است؟ چه روندی از رشد جمعیت (مثبت یا منفی) برای یک جامعه، معقول و منطقی است؟ تلاش برای تعیین جمعیت متناسب با امکانات موجود یک جامعه از زمانهای قدیم مورد توجه بوده است.

افلاطون و ارسطو بر این عقیده بودند که جمعیت یک «دولت شهر» باید، نه چندان کم باشد که به توان نظامی و استقلال اقتصادی صدمه وارد کند و نه چندان زیاد که پایه‌های یک حکومت دموکراتیک را متزلزل سازد.

ابن خلدون نیز برای تراکم جمعیت در شهرها و مجتمعهای انسانی حدنصابی قائل شده است. به نظر او در این محیطها، جمعیت باید نه چندان اندک باشد که هوا بی تحرک و راکد بماند و نه چندان زیاد و شلوغ که هوا آلوده شود و بیماریهای ریوی و مسری در محیط ظاهر شوند.

ژان ژاک روسو در کتاب «قرارداد اجتماعی» با صراحت بیان می‌کند که «باید بین امکانات طبیعی یک سرزمین و تعداد ساکنان آن رابطه و تناسبی وجود داشته باشد.» (۱) برای تعیین حد متناسب جمعیت، معیار مشخص و تعمیم یافته‌ای وجود ندارد و هر صاحب نظری بنا به شناخت، اندیشه و تجربه‌اش برای تشخیص «جمعیت متناسب» الگویی پیشنهاد می‌کند. «ادوین کانان» از صاحب نظران معاصر، حد متناسب جمعیت را برای یک کشور «میزانی از تراکم جمعیت می‌داند که حداکثر تولید و بهره‌دهی را تأمین کنند.» به نظر «لرد بورویج» برای هر کشور، در هر مرحله از توسعه اقتصادی که باشد «حد متناسب جمعیت» رقمی است که بتواند حداکثر تولید سرانه را به دست دهد. به عقیده «ویرهورنه» - جمعیت‌شناس فرانسوی - در صورتی که «بهترین تعادل ممکن بین منابع و تعداد افراد جمعیت» وجود داشته باشد جمعیت، متناسب است. (۲)

۱- اسدالله معزی... مبانی جمعیت‌شناسی، (تهران: انتشارات آوای نور، ۱۳۷۱)، ص ۲۴.

۲- همان، ص ۲۵.

هر جامعه در هر دوره زمانی، با توجه به اهدافش راههای مختلفی را می‌پیماید، و در نتیجه میزان جمعیت متناسب برای تحقق بخشی به این هدفها، پیوسته تغییر می‌کند. بهزیستی افراد، ازدیاد ثروت جامعه، اشتغال کامل برای همه افرادی که توانایی کار کردن دارند، افزایش سطح سلامتی عمومی، طول عمر و رسیدن به رفاه، قدرت و ثروت حداقلی از این اهداف کلی و مشترک جوامع است. بدین جهت معمولاً در نظریه «حد متناسب جمعیت» تلاش برای پیش‌بینی و تعیین جمعیتی است که به بهترین روش ممکن، جامعه را به هدفهای فوق برساند. برای داشتن یک جمعیت متناسب و مطابق با امکانات جامعه، بررسی، پیش‌بینی و نظارت بر نوسانات روند رشد جمعیت (مثبت یا منفی) ضروری است، زیرا جمعیت بر توسعه، اقتصاد، بودجه، آموزش و زمینه‌های دیگر تأثیرات عمیقی دارد. برآورد جمعیت موضوعی تخصصی و بسیار مهم است: زیرا کلیه برنامه‌های توسعه برای جمعیت است. برای برنامه‌ریزان هر نظام سیاسی این نکته که سالهای آینده چه میزان از کدام نوع، گروه و به چه اندازه به جمعیت کنونی افزوده می‌شود بسیار مهم است.

اسرائیل به عنوان یک حاکمیت یهودی که تنها ۵۰ سال از پیدایش غیرقانونی آن می‌گذرد و از طرفی باید استانداردهای توسعه و رفاه اعضای جامعه و از طرف دیگر امنیت، حفظ اکثریت جمعیتی و حاکمیت سیاسی یهودیان بر این کشور را همواره مدنظر داشته باشد: آیا طرفدار افزایش جمعیت است یا کاهش آن؟ «جمعیت متناسب» در اسرائیل از نظر یهودیان چه میزان است و فلسطینی‌ها در این مورد چه تعریفی دارند؟ سرانجام این که چه اهدافی تعیین‌کننده حد متناسب جمعیت برای جامعه اسرائیل است و چه جمعیتی در حال حاضر و یا آینده می‌تواند اسرائیل را به اهداف مورد نظر برساند؟

## - بخش اول: پیش بینی ها و سیاست گذار یها در دهه ۸۰

### الف: پیش بینی ها

گرچه تعیین دقیق جمعیت اسرائیل در سالهای آینده امکان پذیر نیست، اما بر اساس اطلاعات موجود درباره حجم، سن و ساختار جنسی جمعیت و همچنین فرضیات ممکن در مورد سطوح احتمالی مهاجرت، مرگ و میزان باروری، می توان میزان آن را تخمین زد و در ادامه، به فراخور موضوع مورد بحث سه نوع پیش بینی و برآورد مطرح می شوند:

۱- برآورد جمعیت اسرائیل برای سالهای آینده

۲- برآورد جمعیت فلسطینی های کرانه باختری و نوار غزه

۳- برآورد جمعیت یهودیان دنیا

با توجه به نرخ رشد عمومی جمعیت یهودیان و فرضیه های مربوط به میزان باروری آنان، تغییرات جمعیتی معتدل و آرامی برای این جامعه پیش بینی شده است. طی سالهای ۱۹۸۵ و ۱۹۸۷ مرکز آمار اسرائیل جمعیت این کشور را تا سال ۲۰۱۰ و جمعیت فلسطینی های کرانه باختری و نوار غزه را تا سال ۲۰۰۲ برآورد کرد. همچنین در سال ۱۹۸۵ مؤسسه «یهودیت معاصر» وابسته به دانشگاه عبری نیز جمعیت یهودیان دنیا را تا سال ۲۰۱۰ پیش بینی کرد.

جدول ۱ گرچه یک پیش بینی آماری است و ارقام آن ممکن است تا حدودی با ارقام واقعی متفاوت باشند، اما افزایش سهم جمعیتی غیر یهودیان را سال به سال و دهه به دهه در کل جامعه اسرائیل نشان می دهد.

□ جدول ۱- برآورد جمعیت اسرائیل (۱) (بر حسب هزار نفر)

۲۰۱۰	۲۰۰۰	۱۹۹۰	۱۹۸۷	
۴/۷۰۲	۴/۲۱۲	۳/۷۴۰	۳/۶۱۲	یهودیان
۱/۴۸۵	۱/۱۵۸	۸۶۸	۷۹۲	غیر یهودیان
۶/۱۶۱	۵/۳۷۰	۴/۶۰۸	۴/۴۰۴	جمع کل
%۲۳/۷	%۲۱/۶	%۱۸/۸	%۱۸	نسبت غیریهودیان در کل جمعیت اسرائیل

1- R.Bachi, "Population of Israel", *New Encyclopedia of Zionism and Israel* (New York: Herzel press, 1994), p.1067

□ جدول ۲- پیش بینی جمعیت فلسطینی های کرانه باختری و نوار غزه

(بر حسب هزار نفر)

(نرخ رشد سالانه جمعیت (۱۹۸۶-۲۰۰۲))	۲۰۰۲	۱۹۹۲	۱۹۸۵	
۲/۳ درصد	۱/۲۱۱	۹۵۹	۸۳۸	کرانه باختری
۳/۹ درصد	۸۶۶	۶۵۵	۵۴۵	نوار غزه
۲/۶ درصد	۲/۰۷۷	۱/۴۱۶	۱/۳۸۳	جمع کل

Source: R. Bachi, *Ibid*

□ جدول ۳- پیش بینی جمعیت یهودیان اسرائیل و دنیا

(بر حسب میلیون نفر)

(نرخ رشد سالانه جمعیت (۱۹۸۵-۲۰۱۰))	۲۰۱۰	۲۰۰۰	۱۹۸۵	
۱/۱ درصد	۷/۳	۸/۲	۹/۵	یهودیان خارج
۱/۲ درصد	۴/۷	۴/۲	۳/۵	یهودیان اسرائیل
۳/۲ درصد	۱۲	۱۲/۴	۱۳	جمع کل

Source: R. Bachi, *Ibid*

جدول ۲ در سال ۱۹۸۵ توسط کارشناسان مرکز آمار اسرائیل و جدول ۳ توسط اساتید دانشگاه عبری محاسبه و تنظیم شده است. محاسبات و تخمینهای مرکز آمار اسرائیل نشان می‌دهند، جمعیت فلسطینی‌های کرانه باختری و نوار غزه در سال ۱۹۸۶ تقریباً ۳۷/۷ درصد جمعیت اسرائیل بوده است که در سال ۲۰۰۰ میلادی به ۴۱ درصد خواهد رسید. (۱) درباره جمعیت یهودیان خارج از اسرائیل (دیاسپورا) این نکته را باید خاطر نشان کرد که از زمان خاتمه جنگ جهانی دوم تا سال ۱۹۸۵ ارزیابی و بررسی آماری صورت نگرفته بود و پس از آن دانشگاه عبری در این زمینه اقدام کرد. پیش‌بینی‌های مربوط به جمعیت یهودیان دیاسپورا چنانچه در جدول ۳ نمایان است از یک سیر نزولی قابل ملاحظه حکایت می‌کند. طی دو دهه اخیر پایین بودن سطح باروری، از دواچه‌های یهودی - مسیحی و تغییر هویت بخشی از یهودیان، همانند گردی، جامعه‌پذیری و ادغام در فرهنگ محیط‌های غیر یهودی، کهنسال شدن جمعیت یهودیان کشورهای غربی و... باعث رشد منفی جمعیت یهودیان دیاسپورا شده‌اند. کهنسال شدن جمعیت یهودیان در خارج، تابعی از پدیده کهنسال شدن جمعیت در کشورهای توسعه یافته و این نیز معلول استانداردهای بالای رفاهی و بهداشتی این کشورهاست.

پیش‌بینی‌های دانشگاه عبری در مورد روند تحولات جمعیتی یهودیان دیاسپورا، همچنین حاکی از آن است که طی سالهای ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۰ تقریباً ۳۰ درصد از حجم جمعیت این گروه کاسته اما بر تعداد کهنسالان آن به نسبتی بالاتر از میزان کهنسالان هر جامعه دیگر در دنیا، افزوده خواهد شد. (۲)

1- R. Bachi, "Populartion of Israel", New Encyclopedia of zionism and Israel (New York: Herzal press, 1994)

2- Ibid, P. 1967

از طرف دیگر، نرخ رشد طبیعی جمعیت یهودیان اسرائیل نیز آن قدرها بالا نبوده است که بتواند سیر نزولی رشد جمعیت یهودیان دیاسپورا را جبران و ترمیم کند. علی‌رغم آنکه لازم به نظر می‌رسد به دلایل امنیتی، سیاسی و اقتصادی و حفظ بقا، رشد جمعیت یهودیان در اسرائیل روند بهتری نسبت به دیاسپورا داشته باشد اما برآوردها و واقعیات، حرکت در چنین جهتی را نشان نمی‌دهند و اگر مهاجرت جمعی به اسرائیل متوقف شود یهودیان در مدت زمان کوتاهی، اکثریت جمعیتی خود را در این منطقه از دست می‌دهند.

### ب- واقعیات آماری

طی سالهای ۱۹۸۳ تا ۱۹۸۶ نرخ رشد سالانه جمعیت یهودیان اسرائیل به ترتیب ۱/۹، ۱/۷، ۱/۳ و ۱/۳ درصد بود که بر اساس آمارهای رسمی تا سال ۱۹۸۹ از ۱/۶ درصد فراتر نرفت. در حالی که طی همین سالها، نرخ رشد غیر یهودیان اسرائیل به ترتیب ۳/۲، ۳/۱، ۲/۹ و ۲/۸ درصد و از بین آنها نرخ رشد مسلمانان طی این دوره زمانی به ترتیب ۳، ۳/۳، ۳/۳ و ۳/۲ درصد بود. به طور کلی میانگین نرخ رشد جمعیت سالیانه یهودیان طی دوره زمانی ۱۹۸۳-۸۹ در حدود ۱/۵ درصد و غیر یهودیان اسرائیل ۳ درصد بوده است. (۱) میانگین تعداد اعضای خانواده یهودیان اسرائیل طی سالهای ۱۹۸۰ و ۱۹۸۵ و ۱۹۸۷ به ترتیب ۳/۴۱ و ۳/۳۵ و ۳/۳۶ نفر بود، در حالی که میانگین آن در میان غیر یهودیان جامعه اسرائیل، طی همین دوره زمانی به ترتیب ۶/۳۲، ۵/۷۱ و ۵/۷۶ نفر اعلام شده است.

اسرائیل از سال ۱۹۶۷ آمار جمعیت فلسطینی بیت المقدس و از سال ۱۹۸۲ تعداد عربهای جولان را در آمارهای سالیانه خود وارد کرد و با توجه به نرخ باروری بالای عربهای اسرائیل (۴/۵ فرزند) در مقایسه با نرخ باروری یهودیان (۲/۸ فرزند) طی سالهای ۱۹۸۰ تا ۱۹۸۹، سهم اعراب در کل جمعیت اسرائیل رو به افزایش گذاشت و از ۱۶/۳ درصد در سال

۱۹۸۰ به ۱۸/۵ درصد در سال ۱۹۸۹ رسید. (۱)

طی این دوره زمانی عرب‌های اسرائیل توانستند نسبت جمعیتی خود را در کل جمعیت اسرائیل ۲/۲ درصد افزایش دهند. از طرفی رشد جمعیت فلسطینی‌های ساکن در کرانه باختری و نوار غزه بسیار سریعتر از برآورد کارشناسان اسرائیلی بود. با توجه به گزارش مرکز آمار فلسطینی در فوریه ۱۹۹۹ در مورد جمعیت ۲/۸۷ میلیونی در مناطق فلسطینی (۱/۶۵ میلیون نفر در کرانه باختری، ۱/۰۲ میلیون در نوار غزه و ۲۱۰ هزار نفر در بیت‌المقدس شرقی) (۲) و در نظر گرفتن این که جمعیت این مناطق از سال پایه پیش‌بینی مرکز آمار اسرائیل یعنی ۱۹۸۵ تا پایان ۱۹۹۸ یعنی طی ۱۳ سال دو برابر شده است محال خواهد بود که با نرخ رشد پایین‌تر از ۳ درصد در این دوره زمانی دو برابر شود.

## تصمیمات و سیاستگذاریها

مطالعات و بررسیها در دهه هشتاد، سیمای جدیدی از روند رشد جمعیت یهودیان اسرائیل و دنیا را در معرض عموم قرار داد.

در تاریخ ۱۱ ماه مه ۱۹۸۶ دولت اسرائیل، نشست ویژه‌ای را به مشکلات و مسائل جمعیتی مردم یهودی اختصاص داد. در این نشست، دولت اسرائیل این اصل را پذیرفت که روند نامطلوب رشد جمعیت کنونی یهودیان، هم در اسرائیل و هم در دیاسپورا، در دراز مدت تأثیرات منفی بسیاری بر امور سیاسی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و حتی زیست محیطی خواهد گذارد. در این نشست، حاکمیت به این نتیجه رسید که اسرائیل باید سیاستها و برنامه‌های دراز مدت، جامع و هماهنگ را طراحی و اجرا کند. با در نظر گرفتن

۱- سیاست و حکومت رژیم صهیونیستی. مؤسسه مطالعات فلسطینی. ترجمه مرکز مطالعات و تحقیقات اندیشه‌سازان مرز. فصل دوم،



پیوندهای قومی میان یهودیان اسرائیل و یهودیان دیاسپورا، قرار شد با سازمانها و انجمنهایی که نمایندگی یهودیان پراکنده در دنیا را بر عهده داشتند، در زمینه‌های خاص مربوط به جمعیت یهودیان، هماهنگی شود و همکاری‌های لازم صورت گیرد. بر این اساس، موارد زیر مقرر گردید:

الف- برنامه ریزی‌های جمعیتی باید به گونه‌ای باشند که بتوان نرخ مطلوب رشد جمعیت یهودیان را در هر دوره زمانی تعیین و آن را ضمانت کرد.

ب- به منظور طراحی برنامه‌های جمعیتی، لازم است عوامل تعیین کننده در هر دوره مشخص و علاوه بر آن، روشهای مؤثر در اجرای سیاستهای مورد نظر، محدودیتها و نارسایی‌های آن و روشهای ممکن و جایگزین به شکل روشن و قابل فهم تعیین شوند.

ج- پی ریزی سیاستهای جمعیتی باید با جهت‌دهی و هماهنگ‌سازی عواملی صورت گیرد که بر افزایش جمعیت تأثیر مثبت دارند. تشویق یهودیان به ازدواج و تشکیل خانواده‌های جدید، تشویق به بچه‌دار شدن، حمایت و تقویت خانواده‌های یهودی و کمک به حل مشکلات آنان، ارائه مشاوره و توصیه‌های مناسب به خانواده‌ها برای اجتناب از سقط جنین، کمک به خانواده‌های یهودی‌ای که برای تربیت و نگهداری فرزندانشان مشکلات خاصی دارند، تشویق و ترغیب یهودیان به بازگشت و اقامت در اسرائیل.

د- برنامه‌های جمعیتی در اسرائیل باید هماهنگ کننده فعالیت وزارتخانه‌های دولتی و سایر نهادها و سازمانهای کشور در زمینه‌هایی مثل بهداشت، آموزش، کار و شغل، رفاه اجتماعی، مسکن و توسعه اقتصادی باشند که بر روند تحولات جمعیتی تأثیر می‌گذارند. (۱)

به دنبال تصمیم‌گیری‌های کلی ماه مه ۱۹۸۶ دولت در مورد اهداف و شیوه‌های اجرای سیاستهای جمعیتی، یک گروه کاری و اجرایی از طرف کابینه تشکیل شد که نمایندگان از

وزارتخانه‌های مرتبط، آژانس یهود و مرکز جمعیتی اسرائیل در آن حضور داشتند. قرار شد این گروه طرحی را به منظور اجرای سیاستهای تعیین شده، تدوین کند.

در اکتبر ۱۹۸۷ کنفرانسی به ابتکار دولت اسرائیل، کنگره جهانی یهودیان، سازمان جهانی صهیونیسم، آژانس یهود و مؤسسه تحقیقاتی یهودیت معاصر (وابسته به دانشگاه عبری)، در بیت المقدس تشکیل شد. این کنفرانس شامل دو سری نشستها و مذاکرات بوده است. در یک طرف، جمعیت شناسان و جامعه شناسان با استفاده از نتایج تحقیقات خود، تصویری اجمالی از وضعیت جامعه یهودی در دنیا ارائه دادند. در طرف دیگر و به طور همزمان، رهبران و رؤسای جوامع و سازمانهای یهودی سراسر دنیا در نشستهای جداگانه‌ای به بحث و بررسی راههای رشد و تعمیق آگاهی یهودیان در مورد اهمیت موضوعاتی چون نقش تغییرات جمعیتی بر بقای جامعه یهودی، تعیین اهداف، جهت گیری‌ها و شیوه‌های تحقق سیاستهای جمعیتی پرداختند. دو ماه بعد در تاریخ ۶ تا ۱۰ دسامبر ۱۹۸۷ سی و یکمین کنگره صهیونیسم در بیت المقدس، به بررسی مشکلات جمعیتی یهودیان پرداخت و طرحها و پیشنهادهای کنفرانس جمعیتی پیش گفته را رسماً تأیید کرد. به نظر می‌رسد تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی برای انتقال صدها هزار مهاجر روسی به اسرائیل در اوایل دهه ۹۰ از نتایج این اجلاسها بوده است.

به هر حال، با توجه به حساس شدن روند رشد جمعیت یهودیان به ویژه در مقایسه با رشد عربها در جامعه اسرائیل و جلب توجه مسئولان اسرائیل و نهادهای مرتبط با صهیونیسم، دولت وقت به ریاست شیمون پرز سیاست علمی دوگانه‌ای را در مورد جامعه یهودی و فلسطینی در پیش گرفت. مقرر شد آن دسته از خانواده‌های یهودی که فرزندان زیادی دارند مشمول امتیازات و اولویتهای ویژه و تخفیف‌های قابل توجهی در زمینه آموزش، مسکن، مالیات، کمک هزینه و مستمری برای هر فرزند و... قرار گیرند. علاوه بر این، به موجب دستور دولت، در سراسر اسرائیل سقط جنین زنان یهودی که در

بیمارستانهای دولتی انجام می‌گرفت و نسبت قابل توجهی را تشکیل می‌داد، ممنوع شد. از طرف دیگر، برنامه‌ریزی برای تنظیم خانواده و کنترل مولید و نتیجتاً کاهش قابل توجه باروری بین عربهای اسرائیل، جزو دستور کار دولت قرار گرفت. در این راستا، از ابتدای دهه ۹۰ دولت اسرائیل پزشکان، مشاوران خانواده و مددکاران اجتماعی زیادی را به خدمت گرفت تا در بین عربهای منطقه الجلیل (مهمترین مرکز جمعیتی عربهای اسرائیل) روشهای مختلف پیشگیری از حاملگی و نیز فواید رفاهی و اجتماعی داشتن فرزندان کمتر در خانواده را آموزش و رواج دهند. این فعالیتها به قدری گسترده بود که بنا به گفته تعدادی از پزشکان اسرائیلی طی سالهای ۹۰ و ۹۱ و بعد از آن، پذیرش برنامه‌های تنظیم خانواده در خانواده‌های عرب، به ویژه از سوی جوانان، کم‌کم به صورت موضوعی عادی و طبیعی درآمد و زنان و دختران مسلمان و مسیحی تقریباً به خوردن قرص‌های ضد حاملگی، که به راحتی در دسترس آنان است، عادت کرده‌اند. (۱) به موازات این اقدام، مرکز جمعیتی اسرائیل (وابسته به دولت و مستقر در وزارت کار و رفاه اجتماعی اسرائیل) در دهه ۹۰ موارد متعددی از عقیم‌سازی زنان عرب داوطلب را انجام داد. زنان به راحتی می‌توانستند پس از سومین زایمان، به بیمارستانها و مراکز درمانی دولتی مراجعه و خود را عقیم کنند. مدیر مرکز جمعیتی اسرائیل در گفت و گو با خبرنگار روزنامه «هاآرتز» عنوان کرد:

«سیاست تشویق باروری توسط این مرکز، تنها برای جامعه یهودی به کار می‌رود. تشویق باروری بین یهودیان اسرائیل تنها یک موضوع پزشکی نیست، بلکه یک مسئله عقیدتی و از دیرباز مدنظر بوده است. این مرکز با توسعه فرهنگ باروری و ضرورت‌های مربوط به آن در جامعه یهودی، سطح دانش خانواده‌ها را بالا برده است و برای کاهش میزان سقط جنین می‌کوشد. علاوه بر این، با مشارکت سازمانهای دیگر، کمکهای جنسی و مالی در اختیار آن دسته زنانی که طی دوره بارداری و پس از آن دچار مشکلات اقتصادی

و اجتماعی هستند قرار می‌دهد. در مجموع، برنامه‌های جمعیتی به نفع یهودیان است ولی این طور نیست که ضرورتاً بر ضد عربها باشد...» (۱)

به هر حال، یکی از نتایج مهم این سیاستهای دوگانه، کاهش تدریجی میزان باروری کل (۲) بین عربها به ویژه دروزیان بوده است. لازم به یادآوری است که اجرای سیاست دوگانه جمعیتی از سال ۱۹۶۷ (یعنی تاریخ تأسیس مرکز جمعیتی اسرائیل) مدنظر مسئولان رسمی کشور بوده، اما نقطه اوج اجرای این سیاستها در دهه ۹۰ است. بر اساس آمارها از سال ۱۹۶۷ تا ۱۹۹۶ میزان باروری کل در بین زنان غیریهودی ۴۵ درصد کاهش نشان می‌دهد. البته در همین دوره زمانی علی‌رغم تبلیغات و اجرای سیاستهای ذکر شده میزان باروری کل در بین زنان یهودی نیز یک روند نزولی ۲۳ درصدی را طی کرده است. با توجه به زمینه‌ها و الگوهای فرهنگی - اجتماعی و شرایط اقتصادی و... در سال ۱۹۹۶، میزان T.F.R در زنان غیریهودی ۲/۱۲ برابر بیشتر از میزان T.F.R در بین زنان یهودی است. (۳)

در بخش دوم ضمن اشاره به وضعیت کلی جمعیت اسرائیل در دهه ۹۰، تعدادی از شاخصهای اصلی جمعیت برای یافتن پاسخ سه سؤال زیر مورد بررسی دقیقتر قرار می‌گیرند:

۱- تأثیر سیاستهای دوگانه بر جامعه تا چه حد بوده است؟

۲- آیا نگرانیهای جمعیتی اسرائیل در داخل و در رابطه با محیط پیرامون بر طرف شده

است؟

۱- همان.

۲- T.F.R یا Total Fertility Rate عبارت است از میانگین تعداد فرزندان که یک زن می‌تواند طی دوران قابلیت باروری خود (سنین ۱۵ تا ۴۹ سالگی) به دنیا آورد. این شاخص تحت تاثیر عوامل متعدد محیطی، اقتصادی و اجتماعی و الگوهای فرهنگی و ارزشی و قومی می‌تواند کم یا زیاد شود.

۳- همان.

۳- آیا بر نامه‌ریزی جمعیتی اسرائیل، بدون اتکا بر یک روند مستمر انتقال یهودیان از خارج به داخل می‌تواند موفق باشد و تفوق جمعیتی یهودیان را در دراز مدت حفظ کند؟

## بخش دوم: وضعیت جاری جمعیتی در دهه ۹۰

### الف - چشم انداز کلی

بر اساس داده‌های بولتن ماهانه مرکز آمار اسرائیل، جمعیت این کشور در پایان ماه جولای ۱۹۹۹ به ۲۰۰، ۱۱۰، ۶ نفر رسیده که در مقایسه با جمعیت آن در ابتدای تأسیس، بیش از ۶ برابر شده است.

به لحاظ جمعیتی، اسرائیل در بین کشورهای دنیا، رتبه نود و پنجم را داراست. به عبارت دیگر در مقابل هر یک هزار نفر جمعیت دنیا یک نفر اسرائیلی را می‌توان قرار داد.

حدود ۷۹ درصد جمعیت اسرائیل را یهودیان و ۲۱ درصد را فلسطینی‌ها اعم از مسلمان، مسیحی و دروزی - تشکیل می‌دهند. ساختار سنی جمعیت اسرائیل گرایش به میانسالی دارد. ۲۹ درصد گروه سنی زیر ۱۵ سال و ۶۱ درصد گروه سنی ۱۵ تا ۶۴ سال دارند و ۱۰ درصد، کهنسالان ۶۵ ساله و بالاترند. (۱) تقریباً ۹۰ درصد جمعیت اسرائیل در شهرها مستقرند و شهرنشینی رشد آرام و ۱/۰ درصدی دارد.

اسرائیل با ۷۷۰، ۲۰ کیلومتر مربع مساحت و ۶/۱ میلیون نفر جمعیت در حال حاضر از تراکم جمعیتی معادل ۲۹۸ نفر در هر کیلومتر مربع برخوردار است. که نشانگر وجود تراکم بالایی جمعیتی است. هم‌اکنون تنها ۱۰ کشور در دنیا تراکم جمعیتی بیشتری از اسرائیل دارند.

تراکم جمعیتی در منطقه تل‌آویو ۶۶۰۰ نفر در یک کیلومتر مربع و جمعیت این منطقه در پایان سال ۱۹۹۸ بالغ بر ۲/۶ میلیون نفر (۴۴ درصد کل جمعیت) بوده است. این در حالی

است که تراکم جمعیت در منطقه بیت المقدس ۱۰۷۶ نفر و در منطقه گرم و خشک جنوب اسرائیل، تنها ۵۷ نفر در هر کیلومتر مربع است. (۱)

### ب- تغییرات جمعیتی در دهه اخیر

طی ده سال اخیر، بیش از ۱/۵ میلیون نفر بر جمعیت اسرائیلی افزوده شده و از ۴,۵۵۹,۶۰۰ نفر به ۶,۱۱۰,۲۰۰ نفر رسیده است. نقطه اوج افزایش جمعیتی به ویژه در بخش یهودی طی دوران، ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۴ (سالهای مهاجرت جمعی یهودیان روسی تبار به اسرائیل) است، ولی پس از فروکش کردن این موج، رشد جمعیت اسرائیل حالت عادی می یابد. جدول شماره ۴ نشانگر میزان جمعیت این کشور طی ۱۰ سال اخیر است. (۲)

□ جدول ۴- میزان جمعیت اسرائیل از دسامبر ۱۹۸۹ تا جولای ۱۹۹۹

سال	جمعیت کل	یهودیان	غیر یهودیان
۱۹۸۹	۴,۵۵۹,۶۰۰ نفر	۳,۷۱۷,۱۰۰ نفر	۸۴۲,۵۰۰ نفر
۱۹۹۰	۴,۸۲۱,۷۰۰ نفر	۳,۹۲۶,۶۰۰ نفر	۸۷۵,۱۰۰ نفر
۱۹۹۱	۵,۰۵۸,۹۰۰ نفر	۴,۱۴۴,۶۰۰ نفر	۹۱۴,۳۰۰ نفر
۱۹۹۲	۵,۱۹۵,۹۰۰ نفر	۴,۲۴۲,۵۰۰ نفر	۹۵۳,۴۰۰ نفر
۱۹۹۳	۵,۳۲۷,۷۰۰ نفر	۴,۳۳۵,۲۰۰ نفر	۹۹۲,۵۰۰ نفر
۱۹۹۴	۵,۳۷۱,۵۰۰ نفر	۴,۴۳۱,۱۰۰ نفر	۱,۰۴۰,۴۰۰ نفر
۱۹۹۵	۵,۶۱۲,۳۰۰ نفر	۴,۵۲۲,۳۰۰ نفر	۱,۰۹۰,۰۰۰ نفر
۱۹۹۶	۵,۷۵۷,۹۰۰ نفر	۴,۶۱۶,۱۰۰ نفر	۱,۱۴۱,۸۰۰ نفر
۱۹۹۷	۵,۹۰۰,۰۰۰ نفر	۴,۷۰۱,۶۰۰ نفر	۱,۱۹۸,۴۰۰ نفر
۱۹۹۸	۶,۰۳۷,۲۰۰ نفر	۴,۷۸۲,۳۰۰ نفر	۱,۲۵۵,۰۰۰ نفر
۱۹۹۹	۶,۱۱۰,۲۰۰ نفر	۴,۸۲۶,۲۰۰ نفر	۱,۲۸۴,۵۰۰ نفر

Source: *Monthly Bulletin of Statistics, B. population, TABLE B/1, 1999*

۱- هاآرتص، ۱۵ سپتامبر ۱۹۹۸

2- [www.cbs.gov.il/yarhon/b1-e.htm](http://www.cbs.gov.il/yarhon/b1-e.htm)

جدول ۴ نشان می‌دهد که طی ۱۰ سال اخیر حدود یک میلیون و یکصد هزار نفر به جمعیت یهودیان و ۴۴۰ هزار نفر به جمعیت غیر یهودیان اسرائیل افزوده شده است. اگر مهاجرت حدود ۶۵۰ هزار یهودی روسی تبار به اسرائیل را که طی سالهای ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۴ صورت گرفته در جدول شماره ۴ نادیده بگیریم، سیر واقعی تغییر و تحول جمعیتی یهودیان و غیر یهودیان اسرائیل نمایان می‌شود؛ بدین ترتیب جمعیت یهودیان طی ده سال اخیر ۴۵۰ هزار نفر یعنی تقریباً برابر با غیر یهودیان افزایش یافته است، در حالی که یهودیان حدود ۸۰ درصد کل جمعیت اسرائیل را تشکیل می‌دهند، اما غیر یهودیان تنها ۲۰ درصد جمعیت کل اسرائیل هستند. حتی اگر از آمار مهاجرت یهودیان روسی تبار صرف نظر نکنیم، باز هم مقایسه ارقام موجود در جدول که سیر افزایش سالیانه جمعیت یهودیان و غیر یهودیان را طی سالهای اخیر نشان می‌دهد می‌تواند مؤید نکات گفته شده باشد. بدین منظور در جدول ۵ میزان افزایش مطلق جمعیت سالانه یهودیان و غیر یهودیان طی سالهای اخیر محاسبه شده و این محاسبات بر اساس ارقام مندرج در جدول قبلی تنظیم شده‌اند.

### □ جدول ۵- میزان افزایش جمعیت سالانه

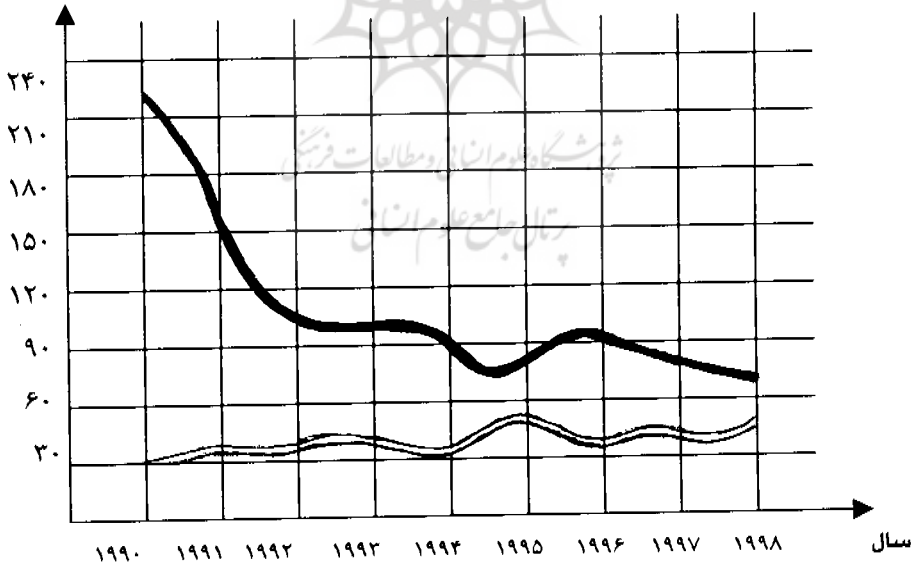
سال	افزایش جمعیت یهودیان	افزایش جمعیت غیر یهودیان
۱۹۹۰	۲۲۹,۶۰۰ نفر	۲۲,۶۰۰ نفر
۱۹۹۱	۱۹۷,۹۰۰ نفر	۳۹,۲۰۰ نفر
۱۹۹۲	۹۷,۹۰۰ نفر	۳۹,۱۰۰ نفر
۱۹۹۳	۹۲,۷۰۰ نفر	۳۹,۱۰۰ نفر
۱۹۹۴	۱۰۵,۹۰۰ نفر	۳۷,۹۰۰ نفر
۱۹۹۵	۸۱,۲۰۰ نفر	۵۹,۶۰۰ نفر
۱۹۹۶	۹۳,۸۰۰ نفر	۵۱,۸۰۰ نفر
۱۹۹۷	۸۵,۵۰۰ نفر	۵۶,۶۰۰ نفر
۱۹۹۸	۸۰,۷۰۰ نفر	۵۶,۶۰۰ نفر

Source: *Monthly Bulletin*.

با توجه به جدول ۵ هر چه به سالهای اخیر نزدیکتر می‌شویم از جمعیت یهودیان کاسته و به جمعیت غیر یهودیان اسرائیل افزوده می‌شود. به عبارت دیگر، روند تحولات جمعیتی، بیانگر این نکته است که نسبت جمعیتی جامعه یهودی از سالی به سال دیگر کمتر می‌شود، در حالی که این نسبت در جامعه عرب اسرائیل رو به فزونی دارد. به عنوان مثال از سال ۱۹۹۷ تا ۱۹۹۸ به جمعیت یهودی اسرائیل ۸۰,۷۰۰ نفر، اما در همین مدت به جمعیت عربهای اسرائیل ۵۶,۶۰۰ نفر اضافه شده است. اگر حجم کل جمعیت هر کدام را در نظر بگیریم این ارقام معنای تازه‌ای پیدا می‌کنند و می‌توان دریافت که حداکثر در ۳ سال آینده، میزان افزایش سالانه جمعیت یهودیان و غیر یهودیان برابر می‌شود و پس از آن کفه افزایش جمعیتی به نفع غیر یهودیان سنگین خواهد شد. سیر تغییر و تحول جمعیت یهودیان و غیر یهودیان اسرائیل که در دو جهت مخالف یکدیگر حرکت می‌کنند در نمودار ۱ آمده است:

### نمودار ۱

مقدار افزایش سالیانه (..)



منحنی رشد جمعیت در اسرائیل (۹۸-۱۹۹۰)

یهودیان  
غیر یهودیان



در اسرائیل نرخ رشد جمعیت روند آرام  $1/5$  درصدی دارد که اگر عامل مهاجرت‌های جمعی و احتمالی آینده را در نظر نگیریم، با توجه به محاسبه زمان دو برابر شدن جمعیت (۱) ( $n=70:R$ ) جمعیت کل این کشور حداکثر تا ۴۵ سال آینده دو برابر و بالغ بر ۱۲ میلیون نفر خواهد شد، اما با توجه به ساز و کار تغییرات جمعیتی یهودیان و عرب‌های اسرائیل، سهم آینده هر کدام در کل جمعیت کشور، بسیار متفاوت از سهم جمعیتی کنونی آن دو خواهد بود. برای ریشه‌یابی دقیقتر این ساز و کار، بررسی میزان باروری، نسبت ولادت و مرگ و میر طی سال‌های اخیر و به تفکیک گروه‌های جمعیتی و مذهب ضروری به نظر می‌رسد.

### ج- ساز و کار تغییرات جمعیتی

۱- باروری و موالید

در دوران قدیم، جمعیت جهان به علت باروری زیاد و همچنین مرگ و میر بسیار، طی قرون متمادی رشد اندکی داشت. در اوایل قرن ۱۹ با کشف داروهای جدید و کنترل بیماری‌های همه‌گیر، انسان توانست به میزان قابل ملاحظه‌ای آمار مرگ و میر را کاهش دهد که این امر موجب رشد سریع جمعیت در جهان شد. پس از این دوران، برخی کشورهای اروپایی نظیر انگلیس، فرانسه و سوئد توانستند میزان باروری خود را نیز کاهش دهند و به نوعی ثبات جمعیتی مانند دوران قدیم دست یابند. ثبات یا تعادل جمعیتی قدیم در این کشورها حاصل مرگ و میر زیاد و باروری زیاد بود، اما ثبات یا تعادل جدید جمعیتی که بدان دست یافته‌اند ناشی از مرگ و میر پایین و باروری اندک است. این دو موقعیت را که در هر دوی آنها رشد جمعیت اندک است تعادل قدیم\* و

۱- معزی، همان - ص ۹۴.

تعدادل جدید\* می‌خوانند. تحول و حرکت از تعدادل قدیم به تعدادل جدید جمعیتی دارای مراحل است و هر جامعه را می‌توان به طور نسبی در یکی از آن مراحل قرار داد. حرکت از تعدادل قدیم به تعدادل جدید به «انتقال جمعیتی»\*\* معروف است و جمعیت‌شناسان زیادی تلاش کرده‌اند جریان تغییرات باروری و مرگ و میر را که عوامل اصلی رشد جمعیت هستند قاعده مند، و مراحل مختلف انتقال جمعیتی را به صورت یک نظریه ارائه کنند. نباید فراموش کرد که نظریه «انتقال جمعیت» مبتنی بر تجربه واقعی کشورهای اروپایی و صنعتی است که در طول حیات خود از یک مرحله جمعیتی به مرحله دیگر انتقال یافته‌اند. ولی به هر حال جمعیت‌شناسان عقیده دارند که از نقطه نظر تحول جمعیتی، جوامع انسانی مراحل را می‌گذرانند و به همین خاطر آنان مراحل تحول و سیر جمعیت را طبقه‌بندی می‌کنند.

بلیکر یکی از جمعیت‌شناسانی است که در سال ۱۹۴۷ «نظریه انتقال جمعیتی» را در ۵ مرحله بیان کرد و طبقه‌بندی او مورد توجه فراوان قرار گرفت. امروزه بررسی روند تحولات جمعیت در کشورهای مختلف به کمک طبقه‌بندی او صورت می‌پذیرد. در ۵ مرحله ارائه شده توسط وی که جریان حرکت از تعدادل قدیم به تعدادل جدید را مشخص می‌کند هر مرحله متمایز از مرحله دیگر است و ویژگی خاصی دارد و می‌توان هر یک از کشورها و جوامع را در یکی از آن مراحل قرار داد. طبقه‌بندی بلیکر به شرح زیر است:

۱- مرحله مقدماتی انتقال جمعیت: در این مرحله رشد جمعیت نسبتاً ثابت است؛ زیرا هم باروری و هم مرگ و میر در سطح بالایی قرار دارند.

۲- مرحله ابتدایی انتقال جمعیت: در این مرحله، میزان باروری و موالید بالاست، اما مرگ و میر کم‌کم رو به کاهش می‌گذارد و در نتیجه جمعیت به سرعت افزایش پیدامی‌کند.

\*New Balance      \*\*Demographic Transition Theory

۳- مرحله میانی انتقال جمعیت: در این مرحله از میزان مرگ و میر باز هم کاسته می‌شود و بتدریج باروری و موالید نیز سیر نزولی پیدا می‌کند، اما هنوز سطح آن بیش از میزان مرگ و میر است و نتیجه این که هنوز رشد طبیعی جمعیت، بالاست.

۴- مرحله پایانی انتقال جمعیت: در این مرحله موالید و مرگ و میر هر دو در سطح پایینی قرار دارند و در نتیجه رشد جمعیت بسیار کم است.

۵- مرحله پس از انتقال جمعیت: در این مرحله هم موالید و هم مرگ و میر در سطح پایین قرار دارند ولی متوفیات بیش از متولدین است و در نتیجه جمعیت رشد منفی پیدا خواهد کرد.

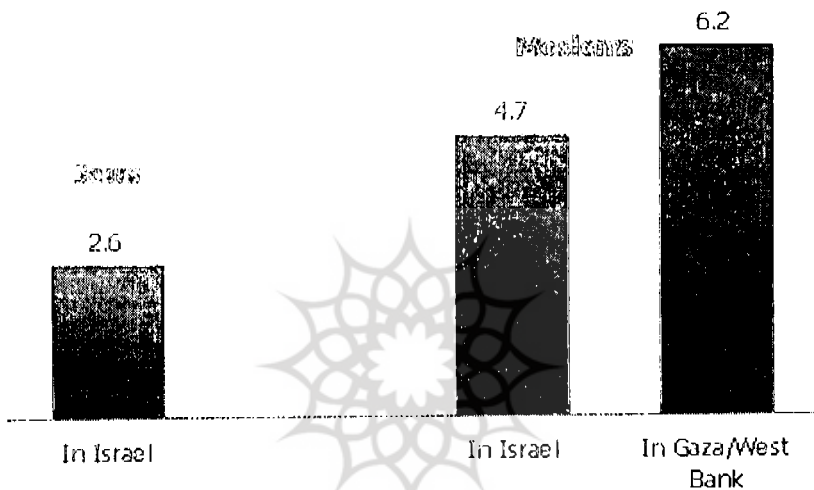
امروزه کشورهای آفریقایی و عربی خاورمیانه در اوایل مرحله انتقال، هند و چین و اندونزی در مرحله میانی یا پایانی انتقال و کشورهای چون فرانسه، استرالیا، زلاندنو در مراحل پس از انتقال قرار دارند. با توجه به شواهد موجود، جامعه اسرائیل، به ویژه بخش یهودی جمعیت آن در مراحل پایانی انتقال قرار می‌گیرد.

نکته قابل توجه این که جامعه‌ای که در دوره‌های اولیه مراحل انتقال جمعیتی است، رشد جمعیت در آن به وسیله میزان مرگ و میر تعیین می‌شود، ولی هنگامی که به واسطه رشد فن‌آوری و خدمات بهداشتی و درمانی و رفاهی، میزان مرگ و میر کاهش قابل ملاحظه‌ای پیدا کرد، از این مرحله به بعد عامل باروری نقش عمده‌ای می‌یابد. به عبارت دیگر، هرگونه تغییر در رشد جمعیت (مثبت یا منفی) را به وسیله تغییر در میزان باروری می‌توان به دست آورد. در اسرائیل میزان زیاد ولادت در بین غیر یهودیان موجب می‌شود همواره اختلاف سطح قابل توجه، میان نرخ رشد جمعیت طبیعی آنها و یهودیان وجود داشته باشد. این اختلاف سطح، در شاخص مهم میزان باروری کل در زنان یهودی و غیر یهودی نیز نمایان است.

میزان باروری کل برای زنان یهودی در اسرائیل بر اساس داده‌های مرکز آمار این

کشور هم اکنون در حدود ۲/۶ فرزند، برای زنان مسلمان ساکن اسرائیل ۴/۷ فرزند و برای زنان مسلمان فلسطینی در نوار غزه و کرانه باختری ۶/۲ فرزند است. نمودار زیر با توجه به داده‌های مرکز آمار اسرائیل در ژوئن ۱۹۹۷، ترسیم شده است:

نمودار ۲- متوسط تعداد فرزندان برای هر زن طی دوران قابلیت باروری



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

در یک جامعه، نوساناتی که در نرخ باروری طبقات و گروه‌های مختلف آن دیده می‌شود عمدتاً تابع خرده فرهنگها و هنجارها و ارزشهای اجتماعی-اقتصادی متفاوت آنهاست. به عبارت دیگر، قابلیت باروری برای زنان عضو یک جامعه معمولاً یکسان است، اما هنگامی که با ارزشها و عناصر فرهنگی-اجتماعی خاص هر طبقه ترکیب می‌شود، عملاً میزان باروری به صورت‌های متفاوت در جامعه افزایش می‌یابد. این بیان را به صورت مدل زیر می‌توان نشان داد.

Fecundity+ Socio- Economic Norms  $\implies$  Fertility Rate

نتیجه این که اگر این مدل در جامعه اسرائیل اجرا شود با این که قابلیت طبیعی باروری در زنان ساکن اسرائیل (یهودی، غیر یهودی، مسلمان، دروزی، مسیحی، یهودی شرقی تبار و غربی تبار) یکسان یا نزدیک به یکدیگر است، به واسطه دارا بودن عناصر و الگوهای ارزشی، فرهنگی و اجتماعی متفاوت، نرخ باروری آنها متفاوت می شود.

جدول میزان مولید زنده در اسرائیل به تفکیک گروههای اجتماعی

□ جدول ۶- میزان ولادت (در هر هزار نفر)

سال	کل	یهودیان	مسلمانان	مسیحیان	دروزی
۱۹۸۹	۲۲/۳ نفر	۱۹/۷ نفر	۳۶/۲ نفر	۲۲/۸ نفر	۳۰/۸ نفر
۱۹۹۰	۲۲/۲ نفر	۱۹/۴ نفر	۳۶/۸ نفر	۲۲/۲ نفر	۳۱ نفر
۱۹۹۱	۲۱/۴ نفر	۱۸/۶ نفر	۳۷/۱ نفر	۱۹/۹ نفر	۲۹/۱ نفر
۱۹۹۲	۲۱/۵ نفر	۱۸/۷ نفر	۳۷ نفر	۲۱ نفر	۳۰/۴ نفر
۱۹۹۳	۲۱/۳ نفر	۱۸/۴ نفر	۳۷/۵ نفر	۲۱ نفر	۳۰/۲ نفر
۱۹۹۴	۲۱/۲ نفر	۱۸/۳ نفر	۳۷/۱ نفر	۲۲/۱ نفر	۲۹ نفر
۱۹۹۵	۲۱/۱ نفر	۱۷/۹ نفر	۳۷/۹ نفر	۲۲/۵ نفر	۲۸/۷ نفر
۱۹۹۶	۲۱/۳ نفر	۱۸/۲ نفر	۳۷/۳ نفر	۲۲ نفر	۲۸/۷ نفر
۱۹۹۷	۲۱/۴ نفر	۱۸/۵ نفر	۳۶/۷ نفر	۲۱/۵ نفر	۲۶/۷ نفر
۱۹۹۸	۲۱/۸ نفر	۱۸/۷ نفر	۳۸/۳ نفر	۲۱/۶ نفر	۲۶/۳ نفر

Source: Monthly Bulletin of Statistics, C. Vital Statistics, TABLE C/1

جدول ۶ میزان باروری و موالید جامعه اسرائیل را در دهه اخیر نشان می‌دهد. چنانکه ملاحظه می‌شود، میزان موالید زنده در هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت طی این دوره زمانی (۹۸-۱۹۸۹) در کل جامعه و در گروه‌های عمده جمعیتی آن به غیر از مسلمانان سیر نزولی داشته است. طی این دوره زمانی، میزان ولادت در کل جامعه از ۲۲/۳ نفر به ۲۱/۸ نفر رسیده، یعنی نیم نفر کاهش یافته است. در یهودیان، میزان ولادت از ۱۹/۷ نفر در سال ۱۹۸۹ به ۱۸/۷ نفر در سال ۱۹۹۸ رسیده است. در مسلمانان، میزان ولادت طی این دوره ۲/۱ نفر افزایش یافته و از ۳۶/۲ نفر به ۳۸/۳ نفر رسیده است. در جامعه مسیحی، میزان ولادت از ۲۲/۸ نفر به ۲۱/۶ نفر رسیده و ۱/۲ نفر کاهش نشان می‌دهد. بیشترین کاهش در میان دروزیان ساکن در شمال مشاهده می‌شود که طی این دوره، میزان ولادت در آنها ۴/۵ نفر کاهش یافته و از ۳۰/۸ نفر به ۲۶/۳ نفر رسیده است. با توجه به آمارهای مندرج در جدول میزان ولادت، می‌توان نتایج زیر را برشمرد:

الف- میزان باروری در کل جامعه اسرائیل از یک روند آرام نزولی برخوردار است و در حال حاضر این کاهش هر ۱۰ سال نیم نفر است.

ب- در جامعه اسرائیل باروری و فرزندزایی در یهودیان و غیریهودیان از سیر نزولی برخوردار است. سرعت کاهش میزان موالید در یهودیان از سرعت کاهش موالید در کل جامعه بیشتر است.

ج- ارقام جدول نشان می‌دهند الگوهای باروری و هنجارهای رفتاری مربوط به آن در گروه‌های سه گانه یهودی، مسیحی و دروزی در جامعه اسرائیل به سوی یکدست شدن و همسانی حرکت می‌کنند. این مسئله می‌تواند بیانگر پذیرش الگوهای ارائه شده تنظیم خانواده توسط دولت، در بین گروه‌های مزبور باشد. تنها گروهی که الگوهای باروری مجزا و جداگانه‌ای را با توجه به سنن و فرهنگ خود همچنان حفظ کرده، گروه مسلمانان ساکن در اسرائیل است. در مجموع میزان باروری در این گروه، برخلاف مسیر باروری کل جامعه

است. به عبارت دیگر، باروری و میزان مولید در کل جامعه روندی نزولی دارد، اما میان مسلمانان دارای روندی صعودی است.

د- با توجه به فرضیات چهار گانه مربوط به سطح باروری در آینده و تغییر و تحولات آن، وضعیت مسلمانان با فرض اول (پیش بینی میزان باروری در آینده با روند ثابت) و وضعیت یهودیان و مسیحیان با فرض دوم (پیش بینی میزان باروری در آینده با روند کاهش) و وضعیت دروزیها با فرض سوم (پیش بینی میزان باروری با روند کاهش متوسط) تطابق دارد.



۲- مرگ و میر

شاخص دیگری که توجه به آن در بررسی تحولات جمعیتی جامعه اسرائیل ضروری به نظر می رسد میزان مرگ و میر و روند آن به تفکیک گروههای جمعیتی است. امروزه نقش و اهمیت باروری در تحولات جمعیتی و نرخ رشد جمعیت در جامعه‌ای با ویژگیهای اجتماعی-اقتصادی اسرائیل، به مراتب بیشتر از تأثیراتی است که شاخص مرگ و میر در این رابطه دارد. با توجه به بالا بودن استانداردهای بهداشت و خدمات درمانی در اسرائیل، نرخ مرگ و میر به طور کلی و - بویژه در نوزادان - پایین است و این مسئله در مورد عربها و یهودیان هم قابل مشاهده است. جدول ۷ میزان مرگ و میر را در اسرائیل طی سالهای اخیر نشان می دهد.

□ جدول ۷- تعداد مرگ و میر در هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت اسرائیل به تفکیک گروه جمعیتی (۱۹۸۹-۱۹۹۸)

سال	کل	یهودیان	غیر یهودیان	مسلمانان
۱۹۸۹	۶/۳ نفر	۷ نفر	۳/۶ نفر	۳/۲ نفر
۱۹۹۰	۶/۲ نفر	۶/۸ نفر	۳/۵ نفر	۳/۲ نفر
۱۹۹۱	۶/۳ نفر	۶/۹ نفر	۳/۴ نفر	۳/۲ نفر
۱۹۹۲	۶/۵ نفر	۷/۲ نفر	۳/۶ نفر	۳/۴ نفر
۱۹۹۳	۶/۳ نفر	۶/۹ نفر	۳/۴ نفر	۳/۱ نفر
۱۹۹۴	۶/۲ نفر	۶/۹ نفر	۳/۲ نفر	۳ نفر
۱۹۹۵	۶/۴ نفر	۷/۱ نفر	۳/۲ نفر	۳ نفر
۱۹۹۶	۶/۱ نفر	۶/۸ نفر	۳/۱ نفر	۲/۸ نفر
۱۹۹۷	۶/۲ نفر	۶/۹ نفر	۳/۲ نفر	۲/۱ نفر
۱۹۹۸	۶/۲ نفر	۷ نفر	۳/۱ نفر	-

Source: Monthly Bulletin... C.Vital Statistics+www.cbs.gov.il/yarhan/C2-p-htm

ارقام این جدول تعداد مرگ و میر را در هر هزار نفر جمعیت برای کل جامعه یهودیان و غیر یهودیان اسرائیل نشان می دهد. با نگاهی به ارقام، مشاهده می شود که روند مرگ و میر طی ده سال اخیر در کل جامعه، تقریباً ثابت بوده است. در بین یهودیان نیز روند مرگ و میر ثابت و در سطح ۷ نفر در هر هزار نفر جمعیت بوده است. این روند در غیر یهودیان، کاهش اندک نیم نفری در هر هزار نفر داشته و از ۳/۶ نفر در ۱۹۸۹ به ۳/۱ نفر در ۱۹۹۸ رسیده است. علت کاهش جزئی مرگ و میر به خاطر آن است که در جامعه عرب اسرائیلی، استانداردها و خدمات بهداشتی و درمانی کافی نیست و هنوز این گونه خدمات، همانند خدماتی که به یهودیان ارائه می شوند نیست. نکته دیگر این که نسبت مرگ و میر در یهودیان، بیش از میانگین کل مرگ و میر، و این نسبت در غیر یهودیان به طور قابل



ملاحظه‌ای پایین‌تر از میانگین کل مرگ و میر در سطح جامعه است. با توجه به داده‌های جدول ۱۷ اگر میزان کلی مرگ و میر را تقریباً  $۶/۳$  نفر در هر هزار نفر فرض کنیم، در یهودیان این میزان در حدود ۷ و در غیر یهودیان در حدود  $۳/۴$  نفر است. یکی از علل عمده مرگ و میر بیشتر یهودیان، وجود درصد قابل توجهی از کهنسالان در جامعه یهودی اسرائیل است. به گزارش مرکز آمار اسرائیل در پایان سال ۱۹۹۶ یهودیان ۶۵ ساله و بالاتر،  $۱۱/۱$  درصد از جمعیت اسرائیل را تشکیل می‌دادند. (۱) این در حالی است که در غیر یهودیان اسرائیل، این رقم تنها  $۳/۱$  درصد است. هرم سنی جامعه یهودی شباهت نزدیکی با جوامع صنعتی و هرم سنی جامعه غیر یهودی شباهت زیادی به جوامع در حال توسعه دارد. جمعیت در کشورهای صنعتی، میانسال یا کهنسال است و روز به روز به سمت کهنسالی بیشتر در حرکت است، در حالی که در کشورهای در حال توسعه جمعیت هنوز جوان است و درصد افراد زیر ۱۵ سال به حدود ۴۵ درصد کل جمعیت می‌رسد و بنابراین تا «پیر شدن جمعیت» فاصله زیادی دارند. به هر حال، در شرایط کنونی، افراد ۶۵ سال به بالا در حدود ۱۴ درصد از کل جمعیت اسرائیل را تشکیل می‌دهند که اکثریت آنها یهودی اند. علاوه بر این سازمان ملل پیش بینی کرده است در سال ۲۰۵۰ نسبت کهنسالان در جامعه اسرائیل به حدود ۲۵ درصد برسد. (۲)

بدین ترتیب و با توجه به آمار و ارقام مربوط به مولید و مرگ و میر در بخشهای یهودی و غیر یهودی، دو گروه جمعیتی با ویژگیهای کاملاً متمایز در مقابل همدیگر قرار می‌گیرند، یکی جامعه یهودی با میزان باروری پایین، کاهش مولید و کاهش میزان رشد جمعیت و نهایتاً مرگ و میر بالاتر از سطح میانگین کل جامعه و دیگری جامعه غیر یهودی (عمدتاً مسلمان) با ویژگیهای جمعیتی مانند باروری بالا، سیر صعودی افزایش جمعیت، هرم سنی

1- [www.cbs.gov.il/israel-in-figures/population-htm](http://www.cbs.gov.il/israel-in-figures/population-htm).

2- [www.popin.org/pop/1998/population aging](http://www.popin.org/pop/1998/population%20aging).

چوان و مرگ و میر پایین تر از سطح میانگین مرگ و میر در کل جامعه.

### د- نرخ رشد طبیعی و زمان دوبرابر شدن جمعیت

دو شاخص باروری و مرگ و میر تعیین کنندگان اصلی رشد طبیعی جمعیت در هر جامعه‌ای به شمار می‌روند. اگر چه باید توجه داشت که نقش عامل باروری در شرایط کنونی به مراتب بیشتر از نقش مرگ و میر است. اگر تفاضل تعداد مطلق مرگ و میر و موالید را در هر سال بدست آوریم آن را بر جمعیت میانه - (جمعیت در اول سال به اضافه جمعیت در پایان سال) تقسیم بر دو - همان سال تقسیم کنیم، نرخ رشد طبیعی جمعیت برای کل جامعه اسرائیل و گروه‌های جمعیتی آن به دست خواهد آمد و به کمک آن می‌توان روند رشد طبیعی جمعیت را مورد بررسی قرار داد. جدول ۸ با استفاده از آمارهای مرکز آمار اسرائیل و بر اساس فرمول محاسبه نرخ رشد طبیعی جمعیت محاسبه و تنظیم شده است:

□ جدول ۸- نرخ رشد طبیعی جمعیت در اسرائیل - (۹۸-۱۹۸۹)

سال	کل	یهودیان	غیریهودیان
۱۹۸۹	۱/۵۵ درصد	۱/۲۷ درصد	۳/۰۴ درصد
۱۹۹۰	۱/۵۷ درصد	۱/۲۶ درصد	۳/۰۹ درصد
۱۹۹۱	۱/۴۹ درصد	۱/۱۶ درصد	۳/۰۶ درصد
۱۹۹۲	۱/۴۷ درصد	۱/۱۵ درصد	۳/۰۵ درصد
۱۹۹۳	۱/۴۷ درصد	۱/۱۵ درصد	۳/۱ درصد
۱۹۹۴	۱/۴۵ درصد	۱/۱۴ درصد	۳/۰۸ درصد
۱۹۹۵	۱/۴۲ درصد	۱/۰۷ درصد	۳/۱۵ درصد
۱۹۹۶	۱/۴۹ درصد	۱/۱۴ درصد	۲/۹۲ درصد
۱۹۹۷	۱/۴۸ درصد	۱/۱۵ درصد	۲/۸۰ درصد
۱۹۹۸	۱/۵۶ درصد	۱/۱۷ درصد	۲/۸۸ درصد

Source: Monthly Bulletin of Statistics

با توجه به آمار و ارقام جدول ۸ اگر نرخ رشد جمعیت را طی دهه اخیر در اسرائیل ۱/۵ درصد بگیریم، نرخ رشد طبیعی جمعیت در یهودیان تقریباً ۱/۲ درصد و نرخ رشد طبیعی جمعیت در غیر یهودیان، تقریباً ۲/۹ درصد بوده است. بر این اساس، نرخ رشد یهودیان پایین تر و نرخ رشد غیر یهودیان به طور قابل ملاحظه‌ای (در حدود دو برابر) بالاتر از میانگین کلی نرخ رشد جمعیت است. نکته دیگر این که طی این دوره زمانی، نرخ رشد طبیعی جمعیت در کل جامعه تقریباً ثابت است، اما در یهودیان و غیر یهودیان کاهش‌ی جزئی قابل مشاهده است. با توجه به آخرین نرخ رشد‌های محاسبه شده یعنی ۱/۱۷ درصد برای یهودیان و ۲/۸۸ درصد برای غیر یهودیان (سال ۱۹۹۸) باز هم جامعه غیر یهودی نرخ رشدی ۲/۳ برابر جامعه یهودی دارد که این پدیده از طرفی زمان دو برابر شدن جمعیت غیر یهودیان را کاهش و از طرف دیگر قدرت مانور جمعیتی و سهم بری و مشارکت در امور سیاسی - اجتماعی در آینده را برای آنها افزایش می‌دهد. متقابلاً این مسئله، مدت دو برابر شدن جمعیت یهودیان را طولانی تر و نگرانی‌های مربوط به «اقلیت - اکثریت» جمعیتی در جامعه را بین آنها افزایش می‌دهد.

اگر نرخ رشد سال ۱۹۹۸ را برای یهودیان و عرب‌های اسرائیل مبنا قرار دهیم، بر اساس فرمول (n=70;R) پیش بینی زمان دو برابر شدن جمعیت برای کل اسرائیل و گروه‌های جمعیتی آن به شرح زیر خواهد بود:

مدت زمان دو برابر شدن کل جمعیت به سال  $44/8 = 1/56 : 70$  (الف)

مدت زمان دو برابر شدن جمعیت یهودیان به سال  $59/8 = 1/17 : 70$  (ب)

مدت زمان دو برابر شدن جمعیت غیر یهودیان به سال  $24/3 = 2/88 : 70$  (ج)

البته لازم به ذکر است که عامل مهاجرت‌های یهودیان در این محاسبه مدنظر قرار نگرفته و محاسبه با توجه به روند رشد طبیعی جمعیت در کل جامعه و گروه‌های جمعیتی انجام شده است. بدین ترتیب، جمعیت کل جامعه اسرائیل به صورت طبیعی با نرخ رشد

۱/۵ درصدی تقریباً در ۴۵ سال آینده دو برابر می شود.

جمعیت یهودیان اسرائیل با نرخ رشد تقریباً ۱/۲ درصدی در ۶۰ سال آینده و جمعیت غیریهودیان با نرخ رشد ۲/۸۸ درصدی نیز در ۲۴ سال آینده دو برابر خواهد شد. در این زمینه نکته قابل توجه دیگری وجود دارد: در داخل جامعه غیریهودی نیز که از مسلمانان، مسیحیان و دروزی‌ها تشکیل شده نرخ رشد جمعیتی یکسانی وجود ندارد. در واقع نرخ رشد ۲/۸۸ درصدی جامعه غیریهودی در سال ۱۹۹۸ معدل نرخ رشد مسلمانان، مسیحیان و دروزی‌هاست. نرخ رشد مسلمانان بالاتر از ۳ درصد و نرخ رشد دو گروه دیگر پایین‌تر از ۳ درصد است. بنابراین می‌توان پیش‌بینی کرد که داخل جامعه غیریهودی نیز جمعیت مسلمانان در مدت زمان کوتاه‌تری نسبت به مسیحیان و جمعیت مسیحیان نیز در مدت زمان کوتاهی نسبت به دروزی‌ها دو برابر شود.

جمعیت مسلمانان با نرخ رشد تقریبی ۳/۵ درصد طی مدت ۲۰ سال دو برابر خواهد شد، در حالی که دو گروه جمعیتی مسیحی و دروزی هر کدام در مدت زمان تقریبی ۲۸ سال دو برابر می‌شوند. بنابراین ملاحظه می‌شود در جامعه اسرائیل یهودیان و غیریهودیان نرخ رشد تفاضلی دارند و به همین خاطر نسبت‌های جمعیتی آنها در حجم کلی جمعیت، طی سال‌های آینده دگرگون خواهد شد. در جامعه غیریهودی نیز نرخ رشد متفاوتی وجود دارد و نسبت‌های جمعیتی آنان در آینده تحولات چشمگیری خواهد داشت، بطوری که روند رشد جمعیت در جامعه غیریهودی به طور کامل به نفع گروه عرب‌های مسلمان است.

وضعیت جاری جمعیت در مناطق تحت حاکمیت دولت خودگردان، (کرانه باختری و نوار غزه) نیز به گونه‌ای است که بنا به گزارش منتشر شده توسط World Fact Book - ۱۹۹۸ در حدود ۲/۶ میلیون نفر در این مناطق سکونت داشته‌اند. در کرانه باختری که بزرگتر است و ۵۸۶۰ کیلومتر مربع مساحت دارد ۱/۵۵۶/۹۱۹ نفر شامل ۸۳ درصد فلسطینی و ۱۷ درصد یهودی (شهرک نشینان یهودی) زندگی می‌کرده‌اند.

نرخ رشد جمعیت سالانه در این منطقه ۳/۷ درصد و میزان باروری کل برای زنان این منطقه ۴/۹۲ فرزند است. در نوار غزه که کوچکتر است و ۳۶۰ کیلومتر مربع مساحت دارد در تاریخ جولای ۱۹۹۸، تعداد ۱/۰۵۴/۱۷۳ نفر شامل ۹۹/۴ درصد فلسطینی و تنها ۰/۶ درصد (معادل ۶ هزار نفر) یهودی زندگی می کرده اند. نرخ رشد جمعیت سالانه در این منطقه ۶/۴ درصد و میزان باروری کل در بین زنان این منطقه ۷/۵۷ فرزند بوده است. (۱) اگر نرخ رشد جمعیت های ذکر شده را مبنا قرار دهیم با استفاده از فرمول مدت زمان دو برابر شدن جمعیت، درمی یابیم که جمعیت کرانه باختری هر ۱۹ سال و جمعیت نوار غزه هر ۱۱ سال دو برابر می شود. بدین ترتیب طی دهه های آینده در این دو منطقه فلسطینی نشین و همسایه اسرائیل، احتمالاً جمعیت هایی به شرح جدول ۹ و ۱۰ خواهیم داشت:

□ جدول ۹- روند دو برابر شدن جمعیت در کرانه باختری (بر حسب میلیون نفر)

سال	۱۹۹۸ میلادی	۲۰۱۷	۲۰۳۶	۲۰۵۵	۲۰۷۴
جمعیت	۱/۶ میلیون نفر	۳/۲	۶/۴	۱۲/۸	۲۵/۶

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی

□ جدول ۱۰- روند دو برابر شدن جمعیت در نوار غزه (بر حسب میلیون نفر)

سال	۱۹۹۸ میلادی	۲۰۰۹	۲۰۲۰	۲۰۳۱	۲۰۴۲	۲۰۵۳
جمعیت	۱/۰۵ میلیون نفر	۲/۱	۴/۲	۸/۴	۱۶/۸	۳۲/۶

چنانچه قبلاً ذکر شد با توجه به نرخ رشد ۱/۱۷ درصدی جمعیت یهودیان اسرائیل، دو برابر شدن جمعیت آنان تقریباً ۵۹ سال به طول می انجامد یعنی در ابتدای نیمه دوم قرن ۲۱، جمعیت آنها به حدود ۱۰ میلیون خواهد رسید. بر اساس یک پیش بینی در همین زمان و با توجه به نرخ رشد ۲/۸۸ درصدی عربهای اسرائیل، تقریباً ۵ میلیون عرب فلسطینی در داخل اسرائیل، ۱۲/۸ میلیون فلسطینی در کرانه باختری و ۳۳/۶ میلیون نفر در نوار غزه، یهودیان را احاطه خواهند کرد. البته امکان عقلی استقرار ۳۳/۶ میلیون نفر در محیط کوچکی چون نوار غزه وجود ندارد، ولی به هر حال حضور یک جمعیت چند میلیونی اجتناب ناپذیر است. نکته دیگر این که با توجه به روند کنونی و نرخ رشدهای جمعیتی موجود، احتمالاً در خلال دهه دوم قرن ۲۱، جمعیت مناطق فلسطینی تقریباً با کل جمعیت اسرائیل برابر خواهد شد و در دهه سوم بر آن تفوق خواهد یافت.

## نتیجه گیری

در سطور پایانی مجدداً سؤالهای آغازین مقاله را مطرح می کنیم: آیا در سالهای آینده این سرزمین گنجایش جمعیتی انبوه مرکب از دو گروه قومی و رقیب که هر دو سرسختانه خود را صاحب اصلی این سرزمین می دانند خواهد داشت؟ با توجه به وسعت زمین، میزان آب، انرژی، معادن و دیگر امکانات محدود این منطقه، حد متناسب جمعیت برای این سرزمین چیست و گروههای قومی چگونه می توانند با آرامش و ایمنی زندگی کنند؟ در این رابطه سران صهیونیسم نگرانیهای جدی دارند و به همین دلیل گروهی بر طرح انضمام، طرح ترانسفر یا انتقال اجباری فلسطینیها به اردن را پیش کشیده اند. و گروه دیگر - یهودیان لیبرال و چپگرا - به طرح تفکیک مناطق فلسطینی از مناطق یهودی نشین در این سرزمین فکر می کنند. به نظر می رسد، عربهای اسرائیل و مناطق فلسطینی با نرخ رشد و تعصبی که نسبت به حفظ هویت خود دارند تحقق طرح انضمام را تقریباً

ناممکن می‌سازند. طرح ترانسفر و خلاصی از جمعیت غیریهودیان نیز در شرایط سیاسی - بین‌المللی امروز قابل اجرا نیست. طرح تفکیک هم گرچه ممکن است تا مدتی موضوع نگرانیهای جمعیتی رژیم صهیونیستی را برطرف کند، اما دوام آن تا زمانی است که جمعیت فلسطینیها در اسرائیل و کرانه باختری و نوار غزه به اکثریت قابل توجهی نرسیده باشد. بنابراین نگرانیهای جمعیتی رهبران سیاسی اسرائیل، همچنان باقی خواهد ماند.



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی

## فهرست منابع فارسی و لاتین:

- ۱- فدراسیون بین المللی زنان و مامائی و شورای جمعیت نیویورک. باروری و جمعیت، ترجمه زهرا پورانصاری و علی ناصری. (تهران، مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۷۱)
  - ۲- معزّی. اسدالله. مبانی جمعیت شناسی. (تهران انتشارات آوای نور، ۱۳۷۱).
  - ۳- مؤسسه مطالعات فلسطینی. سیاست و حکومت رژیم صهیونیستی. ترجمه مرکز مطالعات و تحقیقات اندیشه سازان نور. (تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۷).
  - ۴- وثوقی. منصور جامعه شناسی روستایی. (تهران، انتشارات کیهان، زمستان ۱۳۶۶).
  - ۵- هاآرتص. ۱۸ مارس و ۱۵ سپتامبر ۱۹۹۸
- 6- New Ency clopedia of Zionism and Israel, New York (Herzel press 1994).
- 7- Statistical Abstract of Israel, Central Bureaue of Statistics, Jerusalem, 1996- 1997.
- 8- Monthly Bulletin of Statistics, Central Bureaue of Statics, Jerusalem, 1999.